
De Bijbel in de tegenwoordige tijd

Theo Janssen

Bij een wedstrijdverslag via de radio bedient de verslaggever zich moeiteloos van de tegenwoordige tijd, ook al is de voorzet of goal op het moment dat die wordt gemeld, strikt genomen net, dus in het verleden, gerealiseerd. Ondanks de ‘nasychronisatie’ delen ook de luisteraars moeiteloos in de actuele spanning van de wedstrijd. Zouden bijbelse gebeurtenissen ook zo makkelijk als een ooggetuigeverslag te presenteren en te bevatten zijn? Zou het bijbelverhaal zo verteld kunnen worden dat de lezers geen afstand ervaren tussen de tijd waarop ze het verhaal lezen, en de tijd waarop het verhaalde zich afspeelt, als was het voor hun ogen? Wat zou zo’n vertelwijze vergen van vertalers en lezers? Is het taalkundig verdedigbaar de verhaallijn van de Bijbel te presenteren in de tegenwoordige tijd? Welke rol spelen werkwoordstijden bij het vertellen van een verhaal? Deze vragen komen aan de orde in dit artikel.

Vertelwijzen

Op indrukwekkende wijze heeft Oussoren (2004) geprobeerd de Bijbel zo te vertalen dat ook de taalkenmerken van de brontekst erin tot uitdrukking komen. Opmerkelijk is daarbij zijn beslissing zodanig te vertalen dat het vertelde ‘heel direct en actueel’ klinkt. Omdat hij geen afstand wil creëren tussen de tijd waarop het bijbelverhaal gelezen wordt en de tijd waarop de hoofdgebeurtenissen zich voltrekken, vertaalt hij de tekst in beginsel in de tegenwoordige tijd. Om te bepalen hoe opmerkelijk die keus is, doen we er goed aan de volgende drie vertelwijzen te bezien: de presentische, de preteritale en de historisch-presentische.

De presentische vertelwijze

Voor een presentische vertelwijze kunnen de werkwoordstijden dienst

doen die het element tegenwoordig in hun benaming hebben: de onvoltooid tegenwoordige tijd (*vertrekt*), de voltooid tegenwoordige tijd (*is vertrokken*), de onvoltooid tegenwoordig toekomstige tijd (*zal vertrekken*) en de voltooid tegenwoordig toekomstige tijd (*zal vertrokken zijn*). Dat ze een samenhangende groep vormen, blijkt uit (1) en (2).

- (1) Nu Jan vertrokken is, vertrekt Piet en zal ook Klaas spoedig vertrekken.
- (2) Nu Jan vertrokken is, vertrekt Piet en zal ook Klaas spoedig vertrokken zijn.

De voorbeelden laten zien dat het verschil tussen *zal vertrekken* en *zal vertrokken zijn*, dus tussen de onvoltooid en de voltooid tegenwoordig toekomstige tijd, niets uitmaakt voor hun combineerbaarheid met de onvoltooid of voltooid tegenwoordige tijd. Wel is het zo dat de werkwoordstijden van de tegenwoordige tijd vaak goed gecombineerd kunnen worden met werkwoordstijden van de verleden tijd, maar de omstandigheden zijn dan wel bijzonder.¹

De werkwoordstijden in (1) en (2) worden *tegenwoordig* genoemd omdat daarmee de voltooiing – de realisering – van een situatie geplaatst wordt voor, op of na nu, de tijd waarop (1) en (2) geuit worden. Jans vertrek is voltooid gezien vanuit nu, de *tegenwoordige* tijd (daarom voltooid tegenwoordige tijd). Het vertrek van Klaas is toekomstig, eveneens gezien vanuit nu, de tegenwoordige tijd (daarom *tegenwoordig* toekomstige tijd). Als situaties van de centrale verhaallijn aan de orde worden gesteld met de werkwoordstijden van (1) en (2), hebben we te maken met een presentische vertelwijze. Er is dan *geen* distantie tussen de verteltijd en de tijd waar de voltooiing van een bepaalde verhaalsituatie aan gerelateerd wordt. *Ze zijn* op te vatten als een en dezelfde tijd. De voltooiing van die situatie is ervoor, erop of erna, afhankelijk van de gebruikte werkwoordstijd.

Bij de presentische vertelwijze is er, in de ervaring van hen aan wie iets wordt verteld, meestal geen afstand tussen de oriëntatietijd en de tijd waarop verteld wordt. *Ze* maken het vertellen zelf mee. Bij sommige vertelgenres wordt verwacht dat de toehoorders zich er zo veel mogelijk getuige van voelen. Bij een wedstrijdverslag via de radio wordt van de luisteraars verwacht dat ze het vertelde als het ware meebelevan. Dat er tijd zit tussen tussen verslaan en beluisteren, wordt niet als relevant ervaren.

Een uitzondering vormt het epistolaire genre. Voor de schrijver van een brief hoeft er geen verschil te zijn tussen de oriëntatietijd en de

vertel/schrijftijd, maar voor de lezer is er uiteraard wel verschil tussen de oriëntatietijd en de tijd waarop van de boodschap kennis wordt genomen. Soms markeren briefschrijvers het verschil: ‘Als je dit leest, ben ik al een week weg’.

De preteritale vertelwijze

In de benaming van de vier werkwoordstijden van de verleden tijd (*vertrok, was vertrokken, zou vertrekken en zou vertrokken zijn*) staat *verleden* in plaats van *tegenwoordig(e)*. Zoals blijkt in (3) en (4), wordt met deze werkwoordstijden de voltooiing van een situatie gelegd voor, op of na toen, een tijd die voorafgaat aan de tijd waarop (3) en (4) geuit worden.

- (3) Toen Jan vertrokken was, vertrok Piet en zou ook Klaas spoedig vertrekken.
- (4) Toen Jan vertrokken was, vertrok Piet en zou ook Klaas spoedig vertrokken zijn.

De voltooiing van de reeks situaties in (3) en (4) wordt gerelateerd aan de tijd aangeduid met *toen*. Die tijd, waarvoor, waarop en waarna de voltooiing van de diverse situaties geplaatst wordt, dient als oriëntatietijd. Werkwoordstijden met het kenmerk *verleden* kunnen wel gebruikt worden in een presentisch vertelde tekst, maar veelal gaat het dan om situaties die ondergeschikt zijn aan de hoofdlijn van het verhaal.² Zo kan een sprookje preteritaal verteld worden in een presentisch vertelde raamvertelling.

Gaat de oriëntatietijd als in (3) en (4) vooraf aan de verteltijd, dan is de vertelwijze preteritaal. Uiteraard is er dan een distantie tussen de verteltijd en de oriëntatietijd, de tijd waarop de voltooiing van de verhaalsituaties georiënteerd is. In de vertelervaring hoeft het niet uit te maken dat de afstand tussen de oriëntatietijd en de tijd waarop een verhaal feitelijk verteld of geschreven is, verschilt van de afstand tussen de oriëntatietijd en de tijd waarop het – mogelijk eeuwen later – wordt (voor)gelezen.³ Van lezers wordt uiteraard niet verwacht dat ze het vertelde meemaken of er getuige van zijn. De tijd waarop het verhaal wordt (voor)gelezen, wordt daarbij doorgaans ervaren als de verteltijd.

De historisch-presentische vertelwijze

Een derde vertelwijze komt wat de werkwoordsvormen betreft met de presentische overeen, maar daarbij is er net als in de preteritale vertelwijze een verschil tussen de verteltijd en de oriëntatietijd. Zo'n historisch-

presentische vertelwijze kan gebruikt worden in diverse, speciale omstandigheden.

Laten we om te beginnen kijken naar (5), een stukje onderschrift bij een foto in *de Volkskrant* van 20 juli 2007. De foto laat een man zien die met een mobiele telefoon staat te telefoneren op de Mont Ventoux.

- (5) Deze man laat donderdag het thuisfront weten dat hij de top heeft gehaald.

Al is *laat* (*weten*) een onvoltooid tegenwoordige tijd en is *heeft gehaald* een voltooid tegenwoordige tijd, toch moeten we ons de betrokken situaties wel ergens in de loop van donderdag voorstellen. Omdat we de verteltijd van de tekst op de vrijdag erna mogen situeren, liggen de aangeduide situaties in het verleden. Het is dus niet de onvoltooid tegenwoordige tijd van *laat* (*weten*) waarmee de tijd van de handeling wordt aangegeven: dat wordt gedaan met *donderdag*, hier een bepaling van de verleden tijd. De combinatie van de onvoltooid tegenwoordige tijd met een bepaling van de verleden tijd wijst niet op een afwijking bij de redacteur: zulke combinaties komen bij foto-onderschriften veelvuldig voor, ook in andere talen.

In (5) ligt ergens op donderdag de tijd waarop het laten weten nog onvoltooid was en het halen van de top voltooid. Die tijd geldt als oriëntatietijd. Gaat die vooraf aan de tijd waarop een tekst geschreven wordt, dan gaat die uiteraard ook vooraf aan de tijd waarop de tekst wordt gelezen. Als in het onderschrift geen verteltijdgebonden bepaling als *donderdag* had gestaan, had het voor de lezer nauwelijks uitgemaakt dat de afstand tussen de oriëntatietijd en de tijd waarop het onderschrift geschreven is, verschilt van de afstand tussen de oriëntatietijd en de tijd waarop het wordt gelezen. *Nauwelijks*, want '[t]o the reader even the writer's [historical] present lies in the past' (Frey, p. 53).

Het gebruik van de historisch-presentische vertelwijze in het onderschriftgenre is geen manier om het meegedeelde direct en actueel voor te stellen. Het gaat erom dat de schrijver van het onderschrift zich opgenomen voelt in de actualiteit van de situatie op de foto.

De situatie die op de foto centraal staat, vormt de oriëntatietijd, zoals blijkt in (6). Het is een onderschrift bij een foto in *de Volkskrant* van 18 juli 2007, waarop zes wielrijders beginnen aan de afdaling van de net beklommen col. Het begin is de oriëntatietijd voor het onderschrift. Daarop wijst het gebruik van *zojuist* in (6)i. Die bepaling heeft betrekking op een tijd vlak voor een als bekend veronderstelde andere tijd, in dit geval de tijd waarop de afdaling is ingezet.

-
- (6)
- i. Een aantal van de favorieten in de Tour de France heeft zojuist de Galibiër, de laatste Alpencol, beklommen.
 - ii. Zij houden elkaar in de afdaling van de 2645 meter hoge berg, in de slotfase van de negende etappe, nauwlettend in de gaten.
 - iii. De Colombiaan Soler is uit het zicht geraakt en [is] op weg naar de ritoverwinning.
 - iv. De Fransman Moreau drinkt wat en leidt de groep.
 - v. Achter hem rijden de Spanjaard Valverde, geletruidrager Rasmussen, de Spanjaarden Acebo en Mayo en de Amerikaanse Leipheimer.
 - vi. De Deense Raborenner mag wat later in de aankomstplaats Briançon een nieuwe gele trui aantrekken.

Uit *wat later* in (6)vi blijkt dat het begin van de afdaling ook de oriëntatietijd is voor de tijd waarop de Deen het gele tricor mag aandoen. De schrijver oriënteert zich dus voor de tijd van wat in (6) beschreven wordt, op de situatie die is vastgelegd op de foto. De lezer gaat erin mee. Dankzij de foto verplaatsen beide partijen zich mentaal naar wat de foto als actueel present stelt en beleven ze het afgebeelde als actueel. Bij de foto past de historisch-presentistische vertelwijze van de tekst: die wordt niet door de tekst veroorzaakt, maar ingegeven door de situatie die op de foto als actueel present is.

Nu een voorbeeld waaruit blijkt dat het niet de historisch-presentistische vertelwijze zelf hoeft te zijn waarmee de actualisering tot stand wordt gebracht; ook blijken de rollen van de spreker en de toegesprokene daarin belangrijk te verschillen.

- (7) Heb mijn auto net voor de vakantie voor de keuring gehad, reed ik vandaag over de snelweg en mijn auto begint me toch ineens een lawaai te maken [...].

De lawaaisituatie in (7) speelde zich af in het verleden, namelijk toen de verteller na de keuring van zijn auto over de snelweg reed, maar de situatie wordt verteld in de onvoltooid tegenwoordige tijd. Daarmee uit de verteller zijn verbazing over wat er ineens gebeurde. De historisch-presentistische vertelwijze gebruikt hij hier omdat hij zich weer geconfronteerd voelt met die situatie en niet om de gesprekspartner te verbazen. Uiteraard kan die zich erdoor realiseren hoezeer de verteller verrast was, en zich daar dan getuige van voelen, vooral van de emotie van de verteller en dan ook – in afgeleide zin – van de vertelde situatie. Zo kan de historisch-presentistische vertelwijze in fragment (8) over de

fatale scène die in *De aanslag* van Mulisch (1982, p. 24) centraal staat, begrepen worden als ingegeven door de beklemming waar de verteller, zij het fictioneel, opnieuw door bevangen is.⁴

- (8) In die stilte, die de oorlog ten slotte was in Holland, weerklinken op straat plotseling zes scherpe knallen: eerst één, dan twee snel achter elkaar, na een paar seconden het vierde en het vijfde schot. Even later een soort schreeuw en dan nog een zesde. Anton, die juist de dobbelsteen wil gooien, verstart en kijkt naar zijn moeder, zijn moeder naar zijn vader, zijn vader naar de tussendeuren; maar Peter tilt de mantel van de carbidlamp en zet hem op het bord.
Op slag zaten zij in het donker.

De historisch-presentische vertelwijze wordt net als in (7) niet zelfstandig toegepast, maar in contrast met de preteritale vertelwijze waarin de historisch-presentisch vertelde situatie wordt voorbereid. Deze opvatting over het gebruik van historisch presens zoals in (7) en (8) sluit aan bij wat Bauer (p. 145) stelt:

Unsere These lautet [...] nicht, daß die Vergegenwärtigung eine Folge des Präsensgebrauches sei, sondern daß vielmehr umgekehrt das Eintreten des Präsens ein (ganz natürliches) Symptom der Vergegenwärtigung einer Szene oder eines Momentes der Handlung ist.

Een verhaal kan in z'n geheel historisch-presentisch verteld worden, maar dat houdt niet automatisch in dat het vertelde daarmee de spanning en actualiteit krijgt die in (7) en (8) ook door de gesprekspartner en lezer meebeleefd kunnen worden. In beide gevallen is de sterke actualisering in hoge mate te danken aan de filmische wijze waarop de opeenvolgende situaties in beeld worden gebracht.⁵ In (7) eerst nog met een preteritaal vertelde situatie, in (8) met historisch-presentisch vertelde situaties. In (8) schuift daarbij de oriëntatietijd van de historisch-presentisch vertelde situaties telkens op. Dus de levendigheid en meebeleefbaarheid van een historisch-presentisch verteld verhaal berust niet op de werkwoordstijden alleen.

Hiermee is zeker niet alles gezegd over het historisch presens. Het wordt in oudere verhalende teksten ook gebruikt om, naar wordt aangenomen (Bauer), het begin of eind van een episode te markeren.

Bijbelse werkwoordstijden

In het Hebreeuws zijn werkwoorden volgens veel taalkundigen niet gekenmerkt door tijd in een ons vertrouwde betekenis.⁶ Een vertaler van een Hebreeuwse tekst heeft daardoor enige vrijheid. Bij het Grieks als brontaal ligt het anders, want dat heeft een gedifferentieerd systeem van werkwoordstijden, waarin werkwoordsvormen met het prefix *e* wijzen op een historische tijd.

Zo heeft Matteüs 1:2 in (9)a drie verleden tijdsvormen, die in de *Naardense Bijbel* (NB) vertaald worden met de presentische vormen in (9)b.

- (9) a. *Abraam egennêsen ton Isaak Isaak de egennêsen ton Iakôb Iakôb de egennêsen ton Ioudan kai tous adelfous autou.*
b. Abraham genereert Isaak, Isaak genereert Jakob, en Jakob genereert Juda en zijn broeders. (NB)
c. Abraham verwekte Isaak, Isaak verwekte Jakob, Jakob verwekte Juda en zijn broers. (*De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV))

Het vers wordt in (9)b niet vertaald als gaat het om gepasseerde handelingen, zoals typisch is voor de gebruikte Griekse vormen (die van de aoristus), maar alsof het om handelingen gaat die worden voltrokken tijdens het lezen van het vers, aangenomen althans dat de tegenwoordige tijd ‘de tekst heel direct en actueel’ maakt. In zo’n voorstelling van zaken heeft de lezer nog maar nauwelijks Abrahams handeling voor ogen staan of er volgt er al zo een van Isaak en van Jakob. Vele verwekkingen volgen dan nog, alle verteld in een mum van tijd.

De reeks verwekkingen wordt in (9)a op pragmatische gronden begrepen als de een na de ander, met telkens een generatie ertussen. Aan zo’n opeenvolging denken we ook bij (9)c. Dat het daarbij om handelingen gaat die elkaar niet overlappen, blijkt niet – anders dan bij de aoristus in het Grieks – uit de werkwoordstijd van *verwekte*. Wel is zo’n interpretatie er compatibel mee: voor het tweede of volgende *verwekte* ligt de oriëntatietijd niet onmiddellijk na het eind van de vorige verwekking, maar ergens tijdens het leven van de handelende persoon.

Doordat bij de preteritale vertelwijze de afstand tussen verteltijd en oriëntatietijd er doorgaans niet zo toe doet, is een sterke verschuiving van de ene oriëntatietijd naar een volgende er gemakkelijker bij voor te stellen dan bij een presentische vertelwijze. Moet bij een historisch-presentische vertelwijze een sterke verschuiving aangenomen worden, dan wordt daar tegelijk het geschied-zijn van het verhaal mee gemarkeerd en is het vertelde ipso facto niet ‘heel direct en actueel’ meer.

De eerste keer dat er in het Nieuwe Testament een imperfectum voorkomt, is *ên* ‘was’ in Matteüs 1:18, weergegeven als in (10)a en vertaald in de NB met (10)b.

- (10) a. *tou de Iêson Christou hê genesis houtôs ên*
b. Van Jezus Christus is de genesis,- geboorte, zó geweest (NB)

Het werkwoord *ên* is hier inderdaad zo vertaald dat de betrokken situatie voorgesteld wordt als een gepasseerd gebeuren, maar het gebeuren is door de vertaling met *is geweest* niet gekoppeld aan wat eerder aan de orde is gesteld. Dat is het gebeuren genoemd in Matteüs 1:16: ‘Jakob verwekte Jozef, de man van Maria. Bij haar werd Jezus verwekt, die Christus genoemd wordt’ (NBV). In een historisch-presentische opzet zou het werkwoord *ên* samen met *houtôs* beter met ‘is als volgt’ vertaald kunnen worden.

De werkwoordstijden in het Grieks beperken de keuzevrijheid bij de vertaling van teksten als de vier evangeliën, die in hun oudste vorm overgeleverd zijn in die taal. Dat geldt ook voor Griekse tekstvarianten of toevoegingen in het Oude Testament. Dus de beslissing om de centrale verhaallijn van de Bijbel historisch-presentisch te vertalen is alleen al discutabel wegens het systematische verschil in de werkwoordstijden van de twee brontalen.

En er is nog iets. Het spreken van Jezus wordt in de evangeliën vaak aangeduid met de onvoltooid tegenwoordige tijd *legei* ‘zegt’, soms met de verleden tijd *elegēn* ‘zei’ en *eipēn* ‘zei’. In Marcus 1:12, waar een vorm van de verleden tijd mogelijk zou zijn, staat de tegenwoordige tijd *ekballei* ‘stuurt weg’. In Marcus 1:30 en 37 zien we de tegenwoordige tijd *legousin* ‘(zij) zeggen’, waar een verleden tijdsvorm benut had kunnen worden. Waarom heeft Marcus niet overal een historisch presens gebruikt waar de NB een historisch presens heeft? Kennelijk had hij er een reden voor om er soms wel gebruik van te maken en soms niet.⁷ Het is dan op z’n minst vreemd het evangelie integraal historisch-presentisch te vertalen. Sterker, door die vertelwijze ongedifferentieerd door te voeren verliest de vertaler de mogelijkheid het historisch presens in de originele tekst tot zijn recht te laten komen in de vertaling.

De Bijbel in een historisch-presentische vertelwijze

De redenen die intussen genoemd zijn om de hoofdlijnen in de Bijbel niet historisch-presentisch te vertalen, zijn divers. Een principieel taalkundig bezwaar is dat zo’n vertaling zich nodeloos verwijdt van het Grieks origineel, en sterker dat het historisch presens van het origineel zo geen

reliëf meer krijgt in de vertaling. Een stilistisch bezwaar geldt de hele bijbeltekst. Immers, de Bijbel is niet op te vatten als een tekst die in z'n geheel de toonzetting heeft van een verhaal dat erop gericht is de emoties van de verteller over wat geschied is, zo goed mogelijk door het publiek mee te laten beleven. Waar de tekst als een geschiedverhaal kan worden opgevat, kan er dan ook gewoon, conform de vertrouwde traditie, historiserend verteld worden, dus in de preteritale vertelwijze. Kan een leerrijke geschiedenis dan niet historisch-presentisch verteld worden? Jawel, maar dat vergt van de verteller een daarop toegesneden verteltechniek. En moet er vertaald worden, dan vergt het van de vertaler een naventante vertaaltechniek. Ontbeert het origineel die verteltechniek, dan kan het niet anders of de vertaling moet inboeten aan brontekstgetrouwheid. Al gauw is het resultaat meer een navertelling dan een vertaling. Het zou wel heel verrassend zijn als een complex verhaal als de Bijbel, in veel eeuwen door diverse vertellers in uiteenlopende genres tot stand gebracht, verteld zou zijn op een wijze die zich leent voor een historisch-presentische vertaling. Het zou wellicht wel kunnen voor delen van de evangeliën.

Hoe dan ook, de vertaler zou meer vrijheid moeten nemen dan Oussoren genomen heeft met bijvoorbeeld de verwekkingsgeschiedenis in Matteüs 1. Om historisch-presentisch aan te geven hoe de familie van Jezus in elkaar zit, had *egennêsen* vertaald kunnen worden met 'is de vader van', zoals – zij het preteritaal – gedaan is in de *Willibrordvertaling* en de *Groot Nieuws Bijbel*. Zeker, zo wordt uiteraard de allusie versluierd dat de genesis van de wereld in het Oude Testament als pendant heeft de genesis van de nieuwtestamentische wereld door de geboorte van Jezus. Is met de *genereer*-vertaling in de NB dan toch al te veel exegese bedreven?⁸ Hoe dan ook, de NB-vertaling van Matteüs 2:1 met het versdeel: 'terwijl Jezus wordt gegenereerd' is onbegrijpelijk. Want volgens het vers ervoor heeft Maria het kind al gebaard dat van Jozef de naam Jezus heeft gekregen, en de magiërs komen dan al uit het oosten in Jeruzalem aan. Laten we kort nog enkele gevallen bezien waarin Oussorens historisch-presentische vertelwijze niet zo geslaagd is, eerst in het Oude en dan in het Nieuwe Testament.

Een oudtestamentische historie verteld in het historisch presens

Het boek Job begint in de NB met een preteritale vertelwijze, waarna een historisch-presentische vertelwijze gebruikt wordt in de verzen 2 en 3 in (11)ii-iii. Vervolgens wordt de preteritale vertelwijze opgepakt voor vers 4 in (11)iv en ook nog voor vers 5, maar van daaraf wordt het boek historisch-presentisch verteld.

-
- (11) i. Er was eens een man in het land Oets, Job genaamd, en die man was volmaakt en oprecht, godvrezend en wars van kwaad.
- ii. Hem worden geboren zeven zonen en drie dochters,
- iii. en zijn bezit belooft zeventien duizend stuks kleinvee en drieduizend kamelen [...]; zo wordt die man groter dan alle zonen van het oosten.
- iv. Rondgaand richtten zijn zonen een feestdronk aan, in ieders huis op zijn dag; dan zonden zij bericht en riepen zij hun drie zusters op om bij hen te eten en te drinken.

Deze deels preteritaal vertaalde inleiding contrasteert met het geheel historisch-presentisch vertaalde boek Ruth, hoewel het begin daarvan, 1:1-5, toch ook duidelijk inleidend is. Geheel preteritaal vertaald zijn in de NB daarentegen enkele korte verhalen, zoals de fabel in Richteren 9:8-15 en de parabel in 2 Samuel 12:1-4.

De redenen voor Oussorens vertaalwijze van het beginfragment in het boek Job zijn niet duidelijk. Allereerst is het bevreemdend dat er gekozen is voor een conventioneel sprookjesbegin. De tekst had prima historisch-presentisch vertaald kunnen worden met: 'In het land Oets leeft een man, Job genaamd, en die man is ...'. Een tweede punt is de vertaling in (11)ii met het inchoatieve *worden*. Hier was *zijn* aannemelijker geweest, want minstens enkele van Jobs kinderen zijn vast al geboren voordat hij het genoemde bezit vergaard had. Dan is het niet zo verrassend meer dat er in het preteritaal vertaalde vers in (11)iv al sprake is van zoons en dochters die feestvieren. Een volgend punt is het inchoatieve *wordt* in het slot van (11)iii. Hier zou *is* verwacht worden, want vermoedelijk is Job met het beschreven bezit al rijker dan enig ander in het Oosten. Tot slot is uit (11)iv maar moeizaam op te maken dat *zijn* zoons geregeld om beurten een feest hielden. De habitualiteit wordt gemist in de vertaling.

Een nieuwtestamentische historie verteld in het historisch presens

De gelijkenis van de zaaier wiens zaaigoed op vier soorten bodems belandde, staat in Matteüs 13:3-8, Marcus 4:3-8 en Lucas 8:5-8. Hoe staat die in de NB? In Matteüs wordt de parabel historisch-presentisch verteld, in Marcus preteritaal, in Lucas weer historisch-presentisch. Niet duidelijk is waardoor het geschipper is ingegeven. Aan het begin van de teksten kan het niet liggen. Matteüs gaat van start met *idou exêlthen ho speirôn tou speirein*, Marcus met *akouete idou exêlthen ho speirôn speirai* en Lucas met *exêlthen ho speirôn tou speirai ton sporon autou*. De NB-vertaling van *exêlthen ho speirôn* luidt achtereenvolgens: 'de zaaier is uitgegaan', 'de zaaier ging uit' en 'de zaaier gaat uit'. De verschillen zijn moeilijk toe te schrijven aan de verdere inhoud.

Wat in Matteüs 13:6 overigens nog opvalt, is de onhandige vertaling van *hêlion de anateilantos* met ‘maar als de zon opkomt [verschroeien ze]’. De historiserende *als*-zin was makkelijk te vermijden geweest met ‘bij opkomst van de zon’.⁹ Moet de tekst ‘heel direct en actueel’ klinken, dan stoort dit gebruik van *als*, want het heeft juist het effect dat het om geschiedenis gaat, zoals in: *Als Maurits sterft, wordt zijn broer Frederik Hendrik stadhouder* (Haeseryn e.a., p. 553). Het historiserende *als*-gebruik komt veel voor in de NB (neem Matteüs 22:10, 11, 22, 34 en 45). Zie Genesis 4:8 ‘als zij op het veld zijn staat Kaïn op tegen Abel, zijn broer, en vermoordt hem.’ Met zulke *als*-zinnen worden lezers er – vast onbedoeld – telkens aan herinnerd dat ze te maken hebben met geschiedenis.

Conclusie

De keus om het complexe bijbelverhaal in beginsel historisch-presentisch te vertellen verdient geen aanbeveling. Daar zijn wat betreft de evangeliën, overgeleverd in het Grieks, op z’n minst taalkundig goede gronden voor, omdat het Nederlandse systeem van werkwoordstijden genoeg met het Griekse systeem overeenkomt om er nauw bij aan te sluiten. Belangrijk is daarbij dat het historisch presens in diverse passages van de Griekse bronteksten voorkomt: het mogelijk bedoelde effect ervan verdwijnt uit het zicht bij een integrale historisch-presentische vertelwijze. Vanuit narratief oogpunt is er evenmin reden voor een positief advies om de Bijbel historisch-presentisch te vertalen, want veel tekstgedeelten zijn er niet op aangelegd om ze aldus te vertellen. Wie dan toch een kundig verteld verhaal van de Bijbel wil hebben, moet een getalenteerd verteller vragen om een navertelling te maken.

Noten

- 1 Een mooi voorbeeld van een speciale omstandigheid is Genesis 3:13 ‘de slang heeft mij verleid en ik at’ (NB), waar een voltooid tegenwoordige tijd gevolgd wordt door een onvoltooid verleden tijd. Dit kan doordat de situatie van het eten ook in de tijd nauw verband houdt met de verleiding. Bij een heel ander type gevallen gaat het om een eerdere situatie in het vertelproces zelf, die bepaald kan worden met bijvoorbeeld *daarnet*, zoals in: *Dat zei ik daarnet al*. Denk voor het gebruik van een voltooid verleden tijd bijv. aan: *Dat had ik je daarnet al willen zeggen*.
- 2 Zie ook gevallen als in noot 1.
- 3 Er mogen dan geen bepalingen zijn die gebonden zijn aan de verteltijd, zoals *gisteren, donderdag, van de week*.
- 4 Op het belang van een woord als *plotseling* bij het inzoomen op een historisch-presentisch vertelde scène wijst John R. Frey, ‘The historical present in narrative literature, particularly in modern German fiction’ in: *The Journal of English and Germanic Philology* 65, 1946, 64-65.

- 5 Zie ook John R. Frey, 'The historical present in narrative literature, particularly in modern German fiction' in: *The Journal of English and Germanic Philology* 65, 1946, 66.
- 6 Zie Robert I. Binnick, *Time and the Verb. A guide to tense and aspect*. New York / Oxford 1991 en recenter bijvoorbeeld R. Harald Baayen, 'The Pragmatics of "tenses" in Biblical Hebrew' in: *Studies in Language* 21, 1997 en Galia Hatav, 'Anchoring world and time in biblical Hebrew' in: *Journal of Linguistics* 40, 2004.
- 7 Evenals het historisch presens in Chaucers *Canterbury Tales* soms een 'Symptom der Vergegenwärtigung einer Szene' kan zijn (Bauer 1967), zo kan dat in Matteüs 4:5-6 het geval zijn met *paralambanei* en *legei* (in: *tote paralambanei auton ho diabolos eis tēn hagian polin kai estēsēn auton epi to pterugion tou hierou kai legei autōi ei [...]*). Soms kan het gaan om markering van een episodewisseling, zoals in Matteüs 4:10 met *legei* (in: *tote legei autōi ho lēsous hupage satana*), in Marcus 1:12 met *ekballei* (in: *kai euthus to pneuma auton ekballei eis tēn erēmon*). Nog anders gemotiveerd zal de presensvorm *legei* zijn wanneer Jezus iets zegt, waarmee de aandacht gevestigd wordt op een openbaringshandeling, wat dé raison d'être van de evangeliën is.
- 8 De woordkeus sluit aan bij NB-passages als in Matteüs 1:1, 18; 2:1: 'Boek van de genesis,- geboorte (Gen. 5,1), van Jezus Christus, zoon van David, zoon van Abraham', 'Van Jezus Christus is de genesis,- geboorte, zó geweest' en Matteüs 2:1 'terwijl Jezus wordt gegenereerd.'
- 9 Als is gelet op het verband niet iteratief of conditioneel gebruikt.

Geraadpleegde literatuur

- R. Harald Baayen, 'The Pragmatics of "tenses" in Biblical Hebrew' in: *Studies in Language* 21, 1997, 245-285.
- Gero Bauer, 'Historisches Präsens und Vergegenwärtigung des epischen Geschehens. Ein erzähltechnischer Kunstgriff Chaucers' in: *Anglia. Zeitschrift für englische Philologie* 85, 1967, 138-160.
- Robert I. Binnick, *Time and the Verb. A guide to tense and aspect*, New York / Oxford 1991.
- John R. Frey, 'The historical present in narrative literature, particularly in modern German fiction' in: *The Journal of English and Germanic Philology* 65, 1946, 43-67.
- Walter Haeseryn, Kirstin Romijn, Guido Geerts, Jaap de Rooij en Maarten C. van den Toorn, *Algemene Nederlandse spraakkunst*, Groningen 1997.
- Galia Hatav, 'Anchoring world and time in biblical Hebrew' in: *Journal of Linguistics* 40, 2004, 491-626.
- Pieter Oussoren, *Naardense Bijbelvertaling; de volledige tekst van de Hebreeuwse Bijbel en het Nieuwe Testament*, Vught 2004.

Dr. Th.A.J.M. Janssen is emeritus hoogleraar Taalkunde en taalbeheersing van het Nederlands (Vrije Universiteit Amsterdam) en heeft als supervisor meegewerkt aan *De Nieuwe Bijbelvertaling*.